

Marko Marinčič

Parménid ali Parmeníd: Pravda, ki sploh ni črkarska

Ta prispevek nima niti empirično znanstvenega niti normativnega namena. Slovenjenje antičnih imen se mi je od nekdaj zdelo ena manj vzemirljivih tem. V klasični antiki je preveč boljših razlogov za navdušenje. Kaj šele, da bi imel o taki temi dogmatična načela ali da bi se želel z »znanstvenimi« argumenti zavzemati za neko normo. Normo, na primer pravopisno, lahko prepričljivo podpirata edino usus in analogija, ne le analogija znotraj grškega in latinskega fonetskega sistema, temveč tudi analogija s slovenščino. Poleg tega je pravopisna in pravorečna norma sama po sebi omejena na splošno, zlasti šolsko, priročniško in publicistično rabo. V leposlovju in v literarnih prevodih bomo Muze, če se nam bo zljubilo, še naprej pisali z veliko, tudi če to ni »družinsko« ime natančno določenih deveterih sester.

V tem prispevku strogo ločujem med običajno vsakdanjo rabo, ki jo je smiselno podvreči normi, in med področjem, ki mu vlada *licentia poetica*. Koristno se mi zdi, da jeziku šole in publicistike vlada uradno veljavna norma, ki išče ravnotežje nad ususom in analogijo. Pravopis ni nepotrebna knjiga, normativna intervencija ne sme biti tabu. Naj Talija (gr. Θάλεια, lat. *Thalia*) postane Tálja (z latinskim vokalizmom in z grškim naglasom) samo zato, ker televizijski in radijski novinarji tako radi frazarijo o »Táljijinem hramu«? Je preveč nedemokratično, če pravopis v takem primeru uporabi načelo analogije in zapove Talíjo? Bi bilo preveč elitistično že to, da bi tako obliko dopustil?¹

V razpravi, ki sledi, se omejujem na slovenjenje in še zlasti na naglašanje *lastnih imen*. Vprašanje je mogoče deloma posplošiti na celotno problematiko slovenjenja in naglašanja besed, prevzetih neposredno iz grščine in latinščine, vendar le *deloma*. Pri tujkah igra usus bistveno večjo vlogo, ker so pač bolj

¹ Gantar, »Nekaj misli«, 543, je bolj naklonjen udomačeni rabi Tálja. Možen zgodovinski argument v prid Tálji je zgodnji pojav itacizma pri diftongu ei. Po drugi strani se Bronislava Aubelj, *Antična imena*, xxiv, odloča za latinsko Talíjo, pač po analogiji s podobnimi imeni.

razširjene.² Vprašanje naglasa se mi zdi zanimivo zato, ker se naglas najbolj izmika normativnosti. Razlogi za to so preprosti: naglas ni viden v zapisu in zlahka ubeži vsakršnemu nadzoru, celo uredniškemu in lektorskemu. Če je kje »viden« ali še rajši »slišen«, je to predvsem v metričnih prevodih. A prav ti si glede naglasa jemljejo največjo svobodo.

Največja skušnjava normiranja se seveda pojavi tam, kjer usus odstopa od »avtentične« izreke. Po drugi strani pa je za neuko, laično uho to merilo precej brezpredmetno. Ravno pri naglasu bolj kot kjerkoli drugje vlada usus, ki v slovenščini, nemščini, italijanščini, angleščini in v večini modernih jezikov (tudi takih, ki zgodovinsko niso nikdar prišli v stik z latinščino) v veliki večini primerov veleva latinsko naglašanje grških imen. Odstopanja od te navade so večinoma povezana s fonetskimi analogijami s slovenščino, npr. Meneláj, Ne-reíde, Harpokrát.

V romanskih jezikih in v angleščini je vpliv latinščine še bistveno večji in ni omejen na naglas. Eden pomembnejših prevajalcev Homerja v angleščino o tem razmišlja takole:

It seems likely that the spellings of familiar Homeric names employed by Lattimore and Fitzgerald will prove to have been deviant attempts to liken familiar English names to the Greek. After all, we are translating into English, and none would advocate using the transliterated Greek term 'neus' instead of 'ship' in such a translation. Why, then, use the Grecized term 'Mykênai' instead of 'Mycenae', or 'Akhilleus' instead of 'Achilles'? One recent scholarly observer, commenting on the spelling of Homeric names, called Fitzgerald's spellings 'pedantic'.³

Jordanova reakcija je morda pretirana; tudi sam Zevs ne prevaja z Jupitrom (Jove), kot bi velevala anglo-latinska oz. anglo-romanska klasicistična tradicija. Vsekakor pa njegovi pogledi dokazujejo moč tradicije: dosledno grške oblike se kljub Lattimorovim in Fitzgeraldovim prizadevanjem niso uveljavile.

Slovenščina – po zgledu nemščine – pri fonetskem prevzemanju antičnih imen nekoliko zvesteje sledi grščini. Mikene so Mikene in ne Micene. Toda pri naglasu smo (tako kot Nemci, Italijani in angleško govoreči) večinoma sledili latinščini, deloma neposredno, deloma prek nemškega posrednika.

Pravilo o latinskem naglašanju grških imen ima veliko izjem v vseh jezikih, ki pretežno sledijo latinskemu naglasu. Celotitalijanščina ima veliko odstopanj

2 V tem pogledu se mi zdijo smiselni argumenti Helene Dobrovoljc v tej številki zoper ekskluzivistično kategoriziranje nekaterih izrazov in sintagem kot »izobraženskih« samo zato, ker izhajajo iz klasičnih jezikov (ali npr. iz francoščine). Klasični filologi smo še pred dvajsetimi leti pedantno vztrajali pri obliki *skripta* (neutr. pl.), ki naj bi jo potemtakem sklanjali takole »nimam *skriptk*«, »*skriptom* sem dopisal«, »izposodil sem si *skriptk*« itd. Še preden je komu uspelo kaj takega uveljaviti, so *skripta/skripte* že postala/postale preteklost.

3 http://www.iliadtranslation.com/homeric_names.html (obiskano 1.5.2016). Sam prevod, Jordan, *Homer: the Iliad*, je izšel leta 2008 in je naletel na navdušen kritiški sprejem.

od latinskega naglasa in veliko dublet: že Monteverdi in za njim Gluck imata naglas *Orféo*. Odjip je Ędipo, kljub temu pa: *complesso di Edipo*. Filozofija je *filosofía*, čeprav bi morala biti *filosòfia*. *Akademia* je *accadémia*, čeprav bi morala biti *academía*. *Regia Parnassi*, prozodični slovar latinskih besed iz leta 1679 (številne poznejše izdaje), to zmedo komentira s krilatico: »Graeca per Ausoniae fines sine lege vagantur«.

V italijanščini se naglasi v zadnjem času (še) dosledneje kot prej ravnajo po latinskih: ta težnja je znana pod imenom *lex Perrottæ* (Gennaro Perrotta, 1900–1962). Podobna težnja obstaja tudi v nemščini in angleščini. Zato se je Bronislava Aubelj v slovenskem slovarju antičnih imen dosledno odločila za latinski naglas v vseh primerih, ko ji drugačni usus ni bil »slišen«. ⁴ Najbrž se je tako odločila tudi zato, da znotraj za silo enotnega sistema ne bi zavladal kaos. Kljub temu je dopustila nekatere izjeme, ki sledijo analogiji z imeni v slovenščini in tujkami. ⁵

Možna bi bila tudi drugačna odločitev: uvajati grški naglas povsod tam, kjer latinski naglasni usus »ni slišen«, to pomeni: ko sklepamo, ni bil nikoli *res* slišen ali pa je v zadnjem času manj slišen kot v prvi polovici 20. stoletja. A še preden bi avtor takega pravopisnega priročnika v imenu avtentičnosti začel ustvarjati kaos, bi si moral postaviti vprašanje: kateri usus? Tisti v levem traktu tretjega nadstropja Filozofske fakultete ljubljanske univerze, na Oddelku za klasično filologijo? Že tam ni nobene enotnosti: nekateri rajši pragmatično pristajamo na latinsko konvencijo, drugim je ljubši avtentični zven grščine. Toda je to okolje *res* relevantno? Morda kvečjemu toliko, kolikor smo klasični filologi pripuščeni k pravopisni politiki. ⁶ Sicer je zelo verjetno, da je uho, ki ni kontaminirano z latinščino in grščino, tisto, kar je morebiti slišalo, slišalo drugje. *Parménid* je »tam zunaj« enako eksotičen kot *Parménid*. So potem merilo nekdanji maturanti klasičnih gimnazij? Ta usus je danes omejen na bistveno manjši krog kot je bil pred pol stoletja, je pa empirično preverljiv npr. v združenjih, kot je Društvo klasikov. Če bi preiskovali besedila iz 19. in iz prejšnjih stoletij, bi takoj ugotovili, da latinski naglas močno prevladuje – seveda zlasti pod vplivom nemščine, v določeni meri pa tudi neposredno prek latinskih šol in pouka latinščine. (Tako raziskavo bi zelo olajšala praksa označevanja naglasov.) Nobenega dvoma ni, da so na Slovenskem v cerkvenih

4 Aubelj, *Antična imena po slovensko*.

5 Prav tam, xxiv. Grški naglas zaradi fonetskih analogij s slovenščino upošteva npr. pri imenih, kot sta Polikséna in Demaréta, pa tudi pri imenih na -ίδες, npr. Nereíde. Nepotrebno se mi zdi uvajanje izjem npr. pri imenih na -άδης, -ίδης, -κράτης, -άναξ, -ας, saj to vodi v nesmiselne situacije, ko imata malo znana Poliád in Fejdípíd grški naglas, bolj znana Alkibiád in Bakhílíd pa vendarle latinskega. Latinski naglas tako paradoksalno postane »izjema od izjeme«. Najbrž bi bilo v teh primerih bolj smiselno dosledno vzpostaviti analogijo z latinščino, ali pa povsod dopuščati dublete, npr. Políkrat in Polikrát.

6 Prim. prispevek Kajetana Gantarja v tem zvezku, ki jasno priča o tem, da so avtorji zadnjega slovenskega pravopisa nekatere strokovne sugestije naknadno obšli, vendar ne v imenu obče rabe, temveč z eksotičnimi domačijskimi kapricami, kakršna je svojilni pridevnik *Horačev*. *Patrokles* je bistveno manj moteč.

in humanističnih krogih po latinsko naglašali tudi takrat, kadar so se slučajno v slovenščini pogovarjali o *Orígenu*.

Ker sem do pretiranega pravopisnega normiranja zadržan in na tem področju skoraj povsem nezainteresiran, bom na tem mestu nanizal nekaj povsem subjektivnih vtisov in pogledov. Moj pogled na vprašanje naglasa je pragmatičen, konservativen, morda celo konformističen. Pragmatizem je v tem, da latinski naglas pomeni več reda in manj nepotrebnih dilem – skratka več časa za Parménida ali Parmenída samega. Konservativnost je najbrž v tem, da se z »zahodno« latinsko tradicijo spontano identificiram; tej pripadnosti dajem prednost pred poklicno pedantnostjo. Nazadnje se lahko pohvalim še s konformizmom, saj zaradi ljubega miru še najrajši prisegam na slovar Bronislave Aubelj, ki je kodifikacija zdravorazumskega kompromisa med gramatično analogijo in ustaljeno rabo, upošteva pa tudi analogije s fonetsko logiko slovenščine.

Dodajam zgodovinsko špekulacijo. V 80. letih 20. stoletja je bila izobrazbena vrzel, kar zadeva klasične jezike in klasično-humanistično tradicijo, najgloblja. Če bi priložnost izkoristil pisec priročnika, ki bi razen pri majhnem številu najbolj znanih imen (npr. Homer, Sapfo, Sofokles) zapovedal »avtentični« grški naglas, mu zelo verjetno ne bi uspelo. V najboljšem primeru bi povzročil še večjo zmedo. Parmenid v pravopisih, slovarjih in priročnikih najbrž nikdar ne bo (samo) Parmeníd, Orígen pa ne (samo) Origén, saj bi tedaj tudi Heraklit postal Heráklit – v imenu avtentičnosti bi se oblikoval povsem neužiten latinsko-grški hibrid z latinskim vokalizmom in grškim naglasom. V imenu avtentičnosti?

Kriterij avtentičnosti je na prvi pogled všečen, vendar obenem karseda meglen. Koliko avtentičnega zvena poznamo in koliko smo si ga res pripravljene privoščiti? Ko »metrično« beremo poezijo, sledimo kvečjemu šolski tradiciji, ki zanemarja tonalni akcent in kvantiteto. Poleg tega zanemarjamo aspirirane konsonante; diftonge, še posebno *ei* in *ou*, pa pogosto izgovarjamo zelo po svoje. Še huje: o tem, kako so se ti diftongi v resnici izgovarjali, lahko zgolj približno sklepamo; slutimo lahko, da so se v različnih delih Grčije in v različnih obdobjih izgovarjali različno.⁷

Poleg tega bi odločitve o naglasu grških imen v slovenščini temeljile na arbitrarni presoji o tem, kaj je *znano* in *uveljavljeno* in kaj ne. To bi se končalo z ugibanji o tem, kolikšna je sploh povprečna seznanjenost govorcev slovenščine s klasično antiko. Ko bi pisali tak slovar, bi v imenu avtentičnosti ves čas »lovili« najnižjo spodnjo mejo izobraženosti.⁸ Razmisleki bi potekali približno

⁷ Sidney, *Vox Graeca*, 59–83.

⁸ Možen je seveda ugovor, da sodobni govorec nima več stika niti s tradicijo poimenovanj, ki je v slovenščino pronicala prek nemščine, kaj šele s tradicijo latinskega humanizma in latinskih šol. Toda povprečni govorec slovenščine je imel v 19. stoletju s temi imeni še bistveno manj stika. Abstraktna domneva o »nevednosti« povprečnega govorca, ki (*secundum Kopitar*) določa jezikovno normo, je pogosto izgovor za povsem arbitrarne politične odločitve pravopisnih komisij. Sklanjatev *Sofokles*, *Sofoklesa* ni bila znana, dokler je ni v pravopis vtaknil neznani

takole: Evrípida še za silo poznamo, zato ga naglašamo tako kot Nemci, Italijani in Angleži; Parmenida, Origena in Epikteta pa že nimamo več v ušesu. »Avtentični« (tj. »grški«) naglas bi se okoriščal z vnaprejšnjo domnevo o naši kulturni obrobnosti. Največja ironija je v tem, da se sočasno z upadanjem »klasične« izobraženosti tradicionalni naglasi, ki smo jih nekoč že poznali, neusmiljeno vračajo z »globalno« angleščino.

Vendar ima vprašanje naglašanja grških imen več ravni in kontekstov. Do tod sem govoril o vsakdanjem, nezaznamovanem poimenovanju antičnih ljudi, bogov in mitoloških bitij.⁹ Popolnoma drugačen kontekst je literarni prevod. Pri tem nimam v mislih banalne okoliščine, kot je metrum, in svoboščin, ki si jih prevajalec dovoljuje *metri causa*. Razlogi, da zlasti v prevodih poezije in dramatike naglase variiramo oz. včasih celo sistematično dajemo prednost »neobičajnemu« grškemu naglasu, so lahko veliko globlji.

Dobra ilustracija te težnje »potujevanja« je sprejemanje grških lastnih imen v latinščini. Primeri, ki jih navajam v nadaljevanju, niso omejeni na naglas oz. ga večinoma (kolikor lahko sklepamo) sploh ne zadevajo.¹⁰ Gre za poskuse prevzemanja tujih, v tem primeru grških lastnih imen v njihovi izvorni obliki in zvočni podobi.

O pozitivnem predsodku, ki so ga latinski govorniki v antiki gojili glede blagozvočnosti grščine, najbolje priča Cicero, ko v *Oratorju* razpravlja o zvočnih učinkih govora; pomen teh učinkov zelo poudarja, istočasno pa nakaže razliko med govornikom in pesnikom. Govornik naj zvočnega učinka na emocije ne zanemarja in naj se varuje kakofonije, vendar naj zvočni podobi ne podreja izbire besed. Prav to namreč pesniki pogosto počnejo, ko zaradi zvočne všečnosti kopicijo grška imena:

qua pontus Helles supera Tmolum ac Tauricos
locorum splendidis nominibus illuminatus est versus ... (*Orator* 163)¹¹

qua pontus Helles supera Tmolum ac Tauricos
Ta verz krasijo čudovita imena krajev.

vplivni posameznik, ki še ni velikokrat slišal za Sofokla ali Sofokleja (kot se mu je pri nas od nekdaj reklo). Prav tako Patroklos do leta 2003 v slovenščini ni bil znan kot *Patrokles* (sic!). Uzakonjena nevednost je seveda (tudi prek lektorjev, ki so prav tako »politična« avtoriteta) proniknila v besedila, ki se nato pojavijo v korpusih in nazadnje postanejo empirični (!) argument za novo normo!

9 Glede teh imen se tudi Gantar, »Nekaj misli«, 544–45, zavzema za sledenje latinski tradiciji.

10 Zanimivo bi bilo razpravljati o naglašanju grških besed v latinščini, vendar je gradivo zelo omejeno; prim. Lindsay, *The Latin Language*, 155–56.

11 Značilno je, da se je besedilo na tem mestu do neprepoznavnosti skvarilo: helles AP₂ M₂, hellus FOP₁, hellis M₁; supera Baehrens: superat tmolum (Fe, timolum P, Thinolum O), ac (P, at FO) tauricos L, superadmolom adauricos A.

Podoben učinek lahko imajo tudi grške sklonske oblike, npr. v Vergilijevi prvi eklogi: »formosam resonare doces Amaryllida siluas« (v. 5). Vergilijev grški pastir gozdovom izvablja ime ljubljene *Amaryllis*, torej dobesedno »uči gozdove, da odmevajo ime Amarilis«, še bolj dobesedno: »uči gozdove, da odmevajo Amarilido«. *Amaryllida* je grški akuzativ; če ga opisne slovnice omenjajo kot »dovoljeno« pesniško izjemo, s tem površno zmanjšujejo dejansko tujost te oblike. Vergilij je imel možnost uporabiti vokativ in direktni govor: *Amarylli*. Pozneje v pesmi tudi ga (v. 36). Vendar ga tokrat ne, ker želi z grško sklonsko obliko grškemu imenu dati poudarjen grški kolorit. Kaj odmevajo gozdovi? Grško ime v grški obliki.

Manj opazni so genetivi na *-um* namesto na *-orum*, akuzativi na *-as* namesto na *-es* ipd. Tudi to opisne slovnice navajajo kot dovoljene pesniške izjeme. Vendar npr. arhaični genitiv na *-um* pri lastnih imenih o-deklinacije v Vergilijevem času nikakor ni bil »dovoljen«. ¹² Tudi pesnikom ne. V nobenem priročniku ni pisalo, da pesniki to smejo. Bolj kot za arhaiziranje gre za posnemanje grške oblike. To se jasno pokaže že ob prvi uporabi takih oblik v Vergilijevi *Eneidi*:

His accensa super, iactatos aequore toto
Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli,
arcebat longe Latio, multosque per annos
errabant, acti fatis, maria omnia circum.
Tantae molis erat Romanam condere gentem! (1.29–33)

Nad tem se je razvnela, zato je premetavala po širnem vodovju *Trojce*, preostanek *Danaov* in nemilosrčnega Ahila, in jim branila dostop do Lacija. Dolga leta jih je usoda gnala v njihovih blodnjah širom po vseh morjih. Toliko naporov je bilo potrebnih, da je lahko nastalo rimsko ljudstvo.

Grške oblike zelo jasno evocirajo homersko preteklost, ki rimsko Junono podžiga v njeni jezi.

Še bolj drastičen primer uporabe grške sklonske oblike je eksotični vokativ *Panthu*, ki ga Vergilij uporabi za Apolonovega svečenika, ki je Eneju iz trojanske utrdbe prinesel penate, da bi jih odnesel iz mesta, zapisanega pogubi:

Ecce autem telis Panthus elapsus Achium,
Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
sacra manu uictosque deos paruumque nepotem
ipse trahit cursuque amens ad limina tendit.
‘quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?’

12 Povsem drugačen je položaj morfoloških okamnin, kakršne so *nummum*, *denarium* itd. Tudi Leumann, *Lateinische Laut- und Formenlehre*, 428, strogo razlikuje med takimi pojavi genetiva na *-um* in med njegovim pojavljanjem v »stilizirani poeziji«. Prim. tudi Cic. *Orat.* 155–56, in Var. *L.* 8.71, 9.85.

uix ea fatus eram gemitu cum talia reddit:
 'uenit summa dies et ineluctabile tempus
 Dardaniae. fuimus Troes, fuit Ilium et ingens
 gloria Teucrorum [...]' (2.318–26)

Tedaj pa se prikaže Pantus, ki je ušel ahajskim kopjem, Pantus, Otrijev sin, svečenik trojanske trdnjave in Fojba. Nosil je svetinje premaganih bogov, vlekel malega vnuka in brezumno tekel proti vhodu v hišo. »Kje je središče te bitke? Kje bomo našli oporišče?« Komaj izrečem, mi s stokom odvrne: »Dardanija je dočakala poslednji dan, trenutek, ki mu ni mogla ubežati. Trojanci smo preteklost, preteklost je Ilion in mogočna slava Tevkrov [...].«

Pantho-os, »vse-hiteči«, je stranska oseba z močno simbolno vlogo. Prvi spozna tisto, kar bo moral pozneje spoznati tudi Enej. Še več: Troja je za Pantusa že pokopana. Ko se pozneje pojavi na spisku Trojancev, ki so morali pasti, ga Enej (kot pripovedovalec) za razliko od vseh drugih nagovori v apostrofi:

nec te tua plurima, *Panthu*,
 labentem pietas nec Apollinis infula texit.
 Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
 testor, in occasu uestro nec tela nec ullas
 uitauisse uices Danaum et, si fata fuissent
 ut caderem, meruisse manu. (2.429–34)

Tebe, Pantus, nista zavarovali niti velika zvestoba niti Apolonova preveza. Bodite mi za pričo, pepel Iiona in poslednji plamen mojih bližnjih: ko ste padli, se nisem izogibal kopjem in zvijačam Danajcev. Če bi mi bilo usojeno, da padem, bi si to prislužil z lastnimi dejanji.

Vsaj tu bi se lahko Vergilij čudnemu vokativu *Panthu* izognil. Vendar se je za apostrofo najbrž odločil *prav zaradi* vokativa. Povsem mogoče, da je ravno zaradi težavne sklanjatve tej osebi namenil vlogo, ki jo v drugi knjigi *Eneide* ima. Apostrofa na umrlega (prim. apostrofo mrtvemu Palinuru 5.870–71) učinkuje kot nekakšna spiritistična invokacija in spominja na rimski obred *conclamatio*, ko so pravkar umrlega še zadnjič poklicali po imenu. Pripovedovalčev klic mrtvemu Pantusu povzema tudi Pantusovo lastno (vnaprejšo) evokacijo Troje kot mrtvega mesta. Pantus je nostalgična sinekdoha, ki pooseblja pokopano (trojansko) preteklost. Da Vergilij te simbolne povezave in časovne prepade ustvarja namenoma, dokazuje anticipacija »nec te ... labentem ... pietas ... texit«: »*pietas* te ni rešila omahujočega [v smrt]« – tj. »ni te rešila, da ne bi omahnil«.

V proznih besedilih bi vokativ *Panthu*¹³ zaman iskali že zato, ker v takih besedilih podobnih patetičnih nagovorov osebam iz grške mitologije praviloma ni.¹⁴ Še posebno ne mrtvim osebam. Pri taki poudarjeni rabi »avtentičnih« grških oblik torej ne gre za težnjo k avtentičnosti, ampak prav nasprotno, za sistematično potujevanje. Ni bistvena pravilnost grških oblik, te so v latinskem besedilu tako in tako tujki. Jasno, da se imena latinijo; če nič drugega, to narekuje pisava. Jezik teh besedil je latinščina, bralci so latinski. Bistvo učinka ni približanje grškemu izvirniku, temveč *odmik* od latinskega jezikovnega sistema. Ta odmik ni povezan z jezikovno pedantnostjo, o kateri govori Jordan, ko omenja Fitzgeraldove poskuse pogrčevanja uveljavljenih imen. Prav nasprotno: gre za zavestne in pomenljive odklone od jezikovne normalnosti.

Skrajne primere oblikoslovnega potujevanja bi lahko našli že v zgodnji rimski epiki, pri Kvintu Eniju, ki se je v uvodnem prizoru *Analov* predstavil kot »reinkarnacija« Homerja. Metaforično sporočilo te reinkarnacije je približno naslednje: homerska duša (jezik) se uteleša v rimskem telesu (rimska zgodovina). »Duša« je kljub menjavi jezika karseda grška; Enij nima v mislih latinščine kot idioma, temveč *kod* epske poezije. Z nasilnim in pogosto nespretnim tvorjenjem latinskih heksametrov, s posnemanjem homerskih formul, sestavljenih epiteto in dikcije, neskladnih z duhom latinščine, si je pri poznejših generacijah prislužil veliko posmeha. Skrajni primer je hibridno sklanjanje latinskega imena z grško končnico; ne le grško, ampak dobesedno homersko! Enij diktatorja Albe Longe Metija ali Meta Fufetija meni nič tebi nič sklanja *Mettoeo Fufetioeo* (*Ann. fr.* 120 Skutsch), samo da bi prišel do homersko zveneče verzne klavzule.¹⁵ Fragment je ohranjen pri Kvintilijanu, *Vzgoja govornika* 1.5.12, ki ob tem govori o »dvojnem barbarizmu«, ki ga Eniju odpusti samo zato, ker je pesnik. Obenem pa Kvintilijan zavrača tudi purizem Julija Cezarja, ki je težil k strogo latinskemu sklanjanju grških imen, npr. *Calypsonem* (prav tam, 1.5.60), in piscem naročal, naj se »še ne slišanim in neobičajnim besedam izogibajo kot čerem« (Avel Gelij, *Atiške noči*, 1.10.4: *ut tamquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens uerbum*). Da to vključuje tuje besede, Cezar duhovito namigne z uporabo besede grškega izvora *scopulus* < σκόπελος. Sam bi se tej čeri nedvomno izognil in uporabil npr. latinsko *rupes*. Tudi latinščina je torej pri prevzemanju grških imen poznala dve skrajni težnji, »pesniško« in puristično. Kvintilijan je dober zgled zmernega stališča, ki je sicer naklonjeno latinjenju, a po potrebi da prednost ustaljeni rabi (*consuetudo*), četudi ta sledi grščini:

13 Tudi ko se Pantus v *Eneidi* prvič pojavi, ima v skladu z grško nominativno obliko dolgi *u* (kontraktacija *o + ε*): »Ecce autem telis Panthus elapsus Achium, / Panthus Othryades, arcis Phoeique sacerdos« (318–29).

14 Kakšna bi bila oblika, če bi se v nezaznamovanem proznem kontekstu vendarle pojavila? Morda bi bila tvorjena pravilno, *Panthoe*, ali izhajajoč iz *Panthus* (s kratkim *u*) *Panthe*; v vsakem primeru je sklanjatev lastnega imena po *u*-deklinaciji (?) nenavadna, naj grška kontraktacija še tako sovпада z njo. Wackernagel, *Lectures on Syntax*, 384, kot vzporednico navaja vokativ Ἥησοῦ, vendar opozarja, da gre za tuje ime in tvorbo vokativa razlaga z odbijanjem končnega *-s*.

15 Prim. Ovidijevo parodijo *uinoeo bono* (=uini boni), prav tako izpričano pri Quint. *Inst.* 8.6.33. Eniju je bil morda v oporo obstoj arhaične genitivne končnice *-osio*, izpričane na *Lapis Satricanus*, *CIL* 2832a). Prim. Elliott, *Ennius and the Architecture of the Annales*, 95 in op. 56. Vendar tvorbe, kot je *endo suam do* (*Ann.* 587; cf. *Od.* 1.176: ἤμετερον δῶ) dokazujejo, da glede prevzemanja homerskih sklonskih oblik ni imel pomislekov.

Mihi autem placet rationem Latinam sequi, quousque patitur decor. Neque enim iam 'Calypsonem' dixerim ut 'Iunonem', quamquam secutus antiquos Caesar utitur hac ratione declinand; sed auctoritatem consuetudo superavit. In ceteris quae poterunt utroque modo non indecenter efferri, qui Graecam figuram sequi malet non Latine quidem sed tamen citra reprehensionem loquetur. (1.5.63–64)

Po mojem mnenju je treba upoštevati latinsko pregibanje, dokler ne postane neprimerno. Gotovo ne bi uporabil oblike *Calypsonem* po zgledu *Iunonem*, čeprav tako sklanja Cezar po zgledu starih piscev; toda jezikovna raba je bila močnejša od njegovega osebnega vpliva. Če bo v ostalih primerih, ko bi se dalo brez pretiravanja povedati na oba načina, kdo raje uporabil grški način izražanja, to sicer ne bo latinsko, a vseeno ne bo narobe. (Prev. Matjaž Babič)

Vrnimo se k naglašanju grških imen v slovenščini. Sam jih povečini rajši naglašam tako, kot sem bil naučen, torej z uveljavljenim latinskim naglasom. Ugaja mi, če vidim, da kateri študent prvega letnika pozna Parmenida, in to s tradicionalnim naglasom. To je morda znak, si mislim v svojem elitističnem ekskluzivizmu, da *summa dies* popolnega barbarstva še ni napočila.¹⁶

Povsem drugačno področje pa so situacije v literarnih besedilih, ko poimenovanja niso samo *označbe* (denotacije), ampak hočejo biti *evokacije* starih bogov, junakov, starih svetov nasploh. Take situacije seveda sovpadajo z visokimi registri, zlasti v poeziji. V besednjaku teorije govornih dejanj bi šlo za razlikovanje med denotativno oz. informativno ter performativno funkcijo poimenovanja.

Najprvobitnejši kontekst performativnega oz. »obrednega« izrekanja imen (besedo uporabjam metaforično in v najširšem smislu) je herojska epika. Epski *kleos* (pa tudi slava, ki jo širijo enkomiji in športni epinikiji¹⁷) je slušna kategorija. Je zvočna ustreznica komemorativnega napisa.¹⁸ Celo nagrobni, votivni in drugi spomeniki govorijo: prek napisov, ki jih mimoidoči naglas prebere, dobijo glas in s tem slišno slavo, *kleos*. Vrsta antičnih nagrobnih spomenikov mimoidočega neposredno postavlja v vlogo slavilca. Najbolj znan je atiški spomenik za zgodaj umrlo dekle Frasiiklejo, ki ga Jasper Svenbro uporabi za izhodišče svojemu znamenitemu delu o antropologiji branja v antični Grčiji.¹⁹

Vergilijev *Panthu* je samo skrajni primer obrednega potujevanja. Tudi dekorativno kopičenje eksotičnih geografskih imen, ki ga omenja Cicero, je

16 Simptom filološkega ekskluzivizma? Vendar ta imena nimajo tako širokega kroga uporabnikov kot tujke. Če naglas normiramo, je edino smiselno, da se opremo na prevladujočo rabo med dejanskimi uporabniki, četudi gre za ozek krog. Zgodovinsko prevladujoči naglas, ki se v slovenščini kot v večini evropskih jezikov ravna po latinščini, daje *vsaj nekakšno* oporo. Vsak drugačen pristop bi pomenil uzakonjanje arbitrarnosti.

17 Pindarjevi epinikiji so *re ipsa* obredna besedila. Nevtralnno informativne različice besed z latinskimi naglasi bi jim to razsežnost odvzele. Zato se je Brane Senegačnik v svojem najnovejšem prevodu (Senegačnik, *Pindar*) smiselno odločil za grški naglas v primerih, ko imena niso splošno znana. Možna in povsem legitimna bi bila tudi odločitev za dosledno potujevanje, ki bi pomenila uporabo grških naglasov tudi pri znanih osebah.

18 Tematika je znana; prim. npr. Ford, *The Origins of Criticism*, 98–101.

19 Svenbro, *Phrasikleia*.

svojevrstna oblika komemoracije ali evokacije tujih *svetov*. Grška imena v Vergilijevih *Bukolikah*²⁰ so sama po sebi, tudi takrat, ko imajo običajne latinske sklonske oblike, evokacija Teokrita in idealizirane Grčije.

Grške naglasne oblike v slovenščini učinkujejo privlačno ravno zaradi svoje tujosti. A kadar jih preveč dosledno uvajamo kot vsakdanjo jezikovno normo, se čar evokativnega obredja sproti razblinja, v jeziku pa se širi nepregledna zmeda. Ne vidim utemeljenega razloga, da bi iz večstoletnih znancev, kot so Parménid, Heraklít, Lízija, Demósten in Epiktét, sistematično delali tujce. Grški naglasi mi pri takih imenih slejkoprej zvenijo afektirano. Afektirano mi bodo zveneli tudi v primeru, če jih bo kakšen onomastični slovar ali pravopis kdaj uzakonil kot »ljudske« in pravilne, skupaj s *Patroklesom* in s *Horačevim* oračem.

Na srečo pa bo (ali »bi bila«) taka politična intervencija neuspešna. Ne zato, ker se za pravopis nihče več ne meni. Tudi ne zato, ker bi izobražena elita, ki je edina sploh še večša artikuliranega pisanja v slovenščini, ohranjala slušni stik s 16. stoletjem. Sploh ne gre za to. Elitistična *consuetudo* latinskih humanistov se bo v slovenščino maščevalno vrnila v najbolj ljudski inkarnaciji, ki si jo je sploh mogoče zamisliti: z *Youtube* angleščino.

BIBLIOGRAFIJA

- Allen, W. Sidney. *Vox Graeca: the Pronunciation of Classical Greek*. 3. izdaja. Cambridge: Cambridge University Press, 1987 (prva izdaja 1968).
- Aubelj, Bronislava. *Antična imena po slovensko*. Ljubljana: Modrijan, 1997.
- Elliott, Jackie. *Ennius and the Architecture of the Annales*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Ford, Andrew. *The Origins of Criticism: Literary Culture and Poetic Theory in Classical Greece*. Princeton: Princeton University Press, 2002.
- Gantar, Kajetan. »Nekaj misli o pisavi antičnih imen in strokovnih izrazov.« *Arheološki vestnik* 25 (1976): 539–549, 30 (1979): 538–548.
- Jordan, Herbert, prev. *The Iliad*. Norman: University of Oklahoma Press, 2008.
- Leumann, Manu. *Lateinische Laut- und Formenlehre*. Handbuch der Altertumswissenschaft II.2.1. München: Beck, 1977. Reprint 5. izdaje iz 1926–28.
- Lindsay, W. M. *The Latin Language: An Historical Account of Latin Sounds, Stems and Flexions*. Oxford: Clarendon Press, 1894. Reprint Cambridge University Press, 2010.
- Regia Parnassi seu Palatium Musarum in quo synonyma, epitheta, periphrases et phrases poeticae [...] ordine alphabetico continentur [...]*. Pariz: apud viduam Claudii Thiboust et Petrum Esclassan, 1679.
- Senegačnik, Brane, prev. *Pindar: Slavospevi in izbrani fragmenti*. Družina: Ljubljana, 2013.
- Svenbro, Jesper. *Phrasikleia: Anthropologie de la lecture en Grèce ancienne*. Pariz: La Découverte, 1988.
- Wackernagel, Jacob. *Lectures on Syntax: With Special Reference to Greek, Latin and Germanic*, ur. D. R. Langslow. Oxford: Oxford University Press, 2009.

²⁰ Mimogrede: to je primer naravne poslovenitve neutr. pl. *Bucolica* po analogiji z romanskimi jeziki. *Bukolike* in *Georgike* bo treba sprejeti v ženskem spolu. Ni razloga, da bi Vergilij v slovenščini zvenel bolj tuje kot Claude Simon.